

Европейска
КОМИСИЯ

Мониторинг на образованието и обучението 2017

България

ЕВРОПЕЙСКА КОМИСИЯ

**Обзор на образованието и обучението за
2017 г.**

България

Том 2 от Обзора на образованието и обучението за 2017 г. включва двадесет и осем отделни доклада за държавите. Въз основа на най-актуалните количествени и качествени данни, в него са представени и оценени основните нови и съществуващи мерки на политиката във всяка държава — членка на ЕС, като се акцентира върху новостите от средата на 2016 г. нататък. Така той допълва други източници на информация, които предоставят описания на националните системи за образование и обучение.

В раздел 1 е представен статистически преглед на основните показатели в областта на образованието и обучението. В раздел 2 накратко се посочват основните предимства на националната система на образование и обучение и основните предизвикателства пред нея. Раздел 3 е съсредоточен върху причините за неравенствата в образованието и мерките за насърчаване на приобщаването, като се основава по-специално на данни от Програмата на ОИСР за международно оценяване на уменията за 2015 г. (PISA), както и новостите в областта на преждевременното напускане на училище и образованието и грижите за децата в ранна възраст. В раздел 4 е представен преглед на инвестициите в образованието и обучението. В раздел 5 се разглеждат политиките за модернизиране на училищното образование, в това число, наред с другото, учителската професия, цифровите и езиковите умения. В раздел 6 са представени мерки за модернизиране на висшето образование. Накрая, в раздел 7 са обхванати професионалното образование и ученето за възрастни.

Ръкописът беше завършен на 15 септември 2017 г.

Допълнителни контекстуални данни могат да бъдат намерени онлайн (ec.europa.eu/education/monitor).

1. Основни показатели

		България		Средно за ЕС	
		2013 г.	2016 г.	2013 г.	2016 г.
Целеви показатели от стратегическата рамка ЕТ 2020					
Преждевременно напуснали системата на образованието и обучението (на възраст между 18 и 24 год.)	Общо	12.5%	13.8%	11.9%	10.7%
Завършили висше образование (на възраст между 30 и 34 год.)	Общо	29.4%	33.8%	37.1%	39.1%
Образование и грижи за децата в ранна възраст (от 4 год. до възрастта за започване на задължителното образование)		87.1% ¹²	89.2% ¹⁵	93.9% ¹²	94.8% ¹⁵
Дял на 15-годишните със слаби резултати по:	Четене	39.4% ¹²	41.5% ¹⁵	17.8% ¹²	19.7% ¹⁵
	Математика	43.8% ¹²	42.1% ¹⁵	22.1% ¹²	22.2% ¹⁵
	Природни науки	36.9% ¹²	37.9% ¹⁵	16.6% ¹²	20.6% ¹⁵
Процент на заетост на наскоро дипломиралите се според придобитото образование (на възраст между 20 и 34 г., напуснали системата на образование между една и три години преди референтната година)	ISCED 3-8 (общо)	67.7%	72.0%	75.4%	78.2%
Участие на възрастните в процеса на учене (на възраст между 25 и 64 год.)	ISCED 0-8 (общо)	2.0%	2.2%	10.7%	10.8%
Други контекстуални показатели					
Инвестиции в образование	Публични разходи за образование като процент от БВП	3.7%	4.0% ¹⁵	5.0%	4.9% ¹⁵
	Разходи за обществени и частни учебни заведения за един ученик/студент в евро стандарт на покупателната способност (PPS) ISCED 1-2	€2 178	€2 387 ¹⁴	:	: ¹⁴
	ISCED 3-4	€2 293	€2 484 ¹⁴	:	: ¹⁴
	ISCED 5-8	€4 104	€4 829 ¹⁴	:	: ¹⁴
Преждевременно напуснали системата на образованието и обучението (на възраст между 18 и 24 год.)	Родени в страната	12.6%	13.8%	11.0%	9.8%
	Родени извън страната	:	:	21.9%	19.7%
Завършили висше образование (на възраст между 30 и 34 год.)	Родени в страната	29.4%	33.7%	37.8%	39.9%
	Родени извън страната	:	:	33.4%	35.3%
Процент на заетост на наскоро дипломиралите се според придобитото образование (на възраст между 20 и 34 г., напуснали системата на образование между една и три години преди референтната година)	ISCED 3-4	54.3%	60.8%	69.4%	72.6%
	ISCED 5-8	80.0%	78.5%	80.7%	82.8%
Мобилност с учебна цел	Входяща мобилност на завършили висше образование (бакалавър)	3.9% ^e	3.0% ^{15,d}	5.5%	6.0% ¹⁵
	Входяща мобилност на завършили висше образование (магистър)	2.7% ^e	3.2% ^{15,d}	13.6%	15.1% ¹⁵

Източници: Евростат (за повече подробности вж. раздел 9); ОИСР (PISA). Забележки: данните се отнасят до претеглената средна стойност за ЕС, която включва различен брой държави членки в зависимост от източника; d = определението се различава; e = прогноза; 12 = 2012 г., 14 = 2014 г., 15 = 2015 г. Средната стойност за ЕС за мобилността с учебна цел е изчислена от ГД „Образование, младеж, спорт и култура“ въз основа на наличните данни по държави за всички години. Допълнителна информация може да се намери в съответния раздел на том 1 (ec.europa.eu/education/monitor).

Фигура 1. Положение по отношение на най-добрите (външен кръг) и на най-лошите резултати (център)

Източник: Изчисления на ГД „Образование, младеж, спорт и култура“ въз основа на данни на Евростат (LFS 2016 г.) и на ОИСР (PISA 2015 г.). Забележка: всички резултати са определени между максимум (лицата с най-високи постижения, представени с външния кръг) и минимум (лицата с най-ниски постижения, представени с центъра на графиката).

2. Основни констатации

- В България се обръща по-голямо внимание на приобщаващото образование. Органите планират преразглеждане на модела за финансиране на училищното образование, за да се подкрепи повишаването на справедливостта (като се насочат допълнителни ресурси към училищата в неравностойно положение) и на качеството.
- По данни от PISA ниските резултати по отношение на основните умения продължават да бъдат сред най-ниските в ЕС. Това се дължи на комбинация от фактори в системата на образованието и предизвикателства, свързани със справедливостта.
- Органите са започнали прилагането на нов подход в борбата срещу преждевременното напускане на училище. Интегрирането на ромите в образователната система продължава да бъде предизвикателство, както и сегрегацията на ромските училища.
- България се стреми към значително повишаване на заплатите с цел да се засили привлекателността на учителската професия, както и за решаване на проблема със застаряването на преподавателския състав.
- С основаното на резултати финансиране на висшето образование се цели преодоляване на предизвикателствата, свързани с качеството на образованието и неговата приложимост на пазара на труда. В България се полагат усилия за повишаване на качеството на професионалното образование и обучение.

3. Борба срещу неравенството и насърчаване на приобщаването

Образователните резултати са тясно свързани със социално-икономическия контекст, макар да са налице известни подобрения във връзка със справедливостта. В проучването за 2015 г. в рамките на Програмата на ОИСР за международно оценяване на учениците (PISA) беше установено, че ниските резултати са широко разпространени сред учениците в неравностойно положение. Около 60 % или повече от учениците от най-ниския кваartil в социално-икономически план не постигат минимално равнище на уменията по природни науки (59 %), четене (65 %) и математика (62,6 %). Тези резултати са над три пъти по-високи, отколкото ниските резултати в рамките на най-горния кваartil в социално-икономически план¹ — макар и при международна съпоставка равнищата на ниските резултати в последната група да са високи. Тази разлика в резултатите е най-голямата за ЕС (42 процентни пункта в природните науки спрямо 26,2 процентни пункта средно за ЕС). Тя съответства на повече от три години обучение (108 пункта при природните науки). Отклоненията в резултатите в рамките на PISA, които се обясняват със социално-икономическия статус, са намалели (16,4 % през 2015 г. в сравнение с 22,6 % през 2006 г.), което предполага, че справедливостта се е повишила, но те все пак са големи (средно за ЕС: 14,3 %). Разпределението на учениците с най-добри резултати в рамките на PISA отразява същия модел². Устойчивостта³ сред учениците в неравностойно положение е ниска, но се подобрява: 13,6 % от учениците от по-долния кваartil бяха считани за устойчиви през 2015 г. спрямо едва 9,4 % в рамките на PISA 2006 г. Наред с това социално-икономическият статус

¹ 17 % по природни науки, 18,6 % по четене и 19,9 % по математика.

² Само 0,5 % от учениците в неравностойно положение (т.е. от най-ниския кваartil по индекса на PISA за икономически, социален и културен статус (ESCS) показаха комплексни умения по природни науки в сравнение със 7,2 % от учениците в благоприятно положение (т.е. най-горния кваartil в социално-икономически план).

³ Устойчивите ученици са ученици в неравностойно положение, които противно на очакванията постигат високи резултати в сравнение с ученици със същия социално-икономически статус от целия свят (ОИСР, 2016 г.).

продължава да бъде сериозен прогнозен показател за отклонения в резултатите между училищата, в това число голяма част от учениците в неравностойно положение в професионалното образование и обучение (ПОО) (ОИСР, 2016 г.).

Въвеждане на нови мерки за борба срещу преждевременното напускане на училище (ПНУ). Обратно на общата тенденция в ЕС, делът на преждеременно напускащите училище (на възраст 18—24 години) се увеличава: 13,8 % през 2016 г. в сравнение с 10,7 % средно за ЕС. В този контекст ще се окаже трудно да бъде постигната националната цел от 11 %, заложена в стратегията „Европа 2020“. ПНУ е много ниско в големите градове (2,8 %), но достига 15,8 % в по-малките градове и предградията и 30,3 % в селските райони. Големият брой на отпадащите всяка година се свързва със социално-икономически фактори, трудности от образователен характер и във все по-голяма степен — емигриране⁴ (факторът, на който се дължи повече от половината от броя на отпадналите). По места са сформирани местни екипи в рамките на механизъм за междуинституционално сътрудничество за подобряване на записването и задържането в училище. Целта е да бъдат идентифицирани децата, които не ходят на училище, или учениците, които са изложени на риск от отпадане, и да се подобри обменът на информация между съответните институции и събирането на данни. Обсъжда се също така по-строгото обвързване на помощите за социално подпомагане с участието в образованието. В 50 образователни институции в България пилотно се внедрява система за ранно предупреждение, с която се цели установяването на деца и ученици, изложени на риск от отпадане. Прилагат се също така различни мерки, финансирани от Европейския социален фонд (ЕСФ), които са насочени към учениците в неравностойно положение.

По-широкото участие във висококачествено образование и грижи за децата в ранна възраст (ОГДРВ) продължава да бъде предизвикателство. Участието в ОГДРВ при децата между 4 години и задължителната училищна възраст (7 години), което е на ниво от 89,2 % през 2015 г., остава под целта за ЕС от 95 % и не се е повишило спрямо предходната година. Участието на ромски деца в ОГДРВ се повишава, но продължава да бъде ниско (66 % през 2016 г. в сравнение с 42 % през 2011 г. по данни на Агенцията на Европейския съюз за основните права (FRA, 2016 г.). Задължителното двегодишно предучилищно образование може да помогне да се гарантира равен старт за учениците в неравностойно положение, но данните за възрастовата група на 5-годишните (92,1 %) и на 6-годишните (86,9 %) показват, че участието в ОГДРВ не е всеобщо. В случай че бъде приложено изцяло, то би могло да окаже особено силно положително въздействие: в рамките на PISA 2015 г. 8 % от българските ученици са декларирали, че в домашна среда говорят на друг език. Разликата в резултатите на тази група и на онези, които говорят главно български в домашна среда, е много голяма (79 пункта при природните науки, което означава повече от 2 години обучение). Наскоро органите обявиха планове за разширяване на задължителното предучилищно образование чрез включване на възрастовата група на 4-годишните.

Недостатъчната интеграция на ромите в образователната система възпрепятства тяхното социално-икономическо приобщаване. В скорошно проучване е установено, че 67 % от ромите на възраст 18—24 години напускат училище преждеременно, като жените са изложени на непропорционално висок риск (77 % спрямо 57 % при мъжете). В сравнение с проучването на FRA от 2011 г., този показател донякъде се е подобрил (през 2011 г. ПНУ е 85 %), но продължава да е проблемен. 65 % от ромите на възраст 16—24 години не участват в никаква форма на заетост, образование и обучение, докато едва 26 % от ромите на възраст 20—64 години са декларирали, че извършват платен труд (FRA, 2016 г.)⁵. Това предизвикателство допълнително се изостря от сегрегацията в образованието, която отчасти произтича от сегрегацията по мястото на живеене и неравномерното заселване на ромите в рамките на държавата. 60 % от учениците от ромски произход получават образование в училища, в които всички или повечето ученици са роми (FRA, 2016 г.). Сформирането на отделни паралелки на база на етнически произход е забранено по закон, но мониторингът продължава да бъде предизвикателство, включително поради затрудненията със събирането

⁴ Годишното отпадане се отнася до учениците, които са напуснали училище по време на учебната година. Отпадането вследствие на емигриране не е отразено в процента на преждеременно напускане на училище, съответстващ на възрастовата група 18—24 години.

⁵ Данните не са напълно съпоставими с данните на Евростат за заетостта и лицата, които не участват в никаква форма на заетост, образование или обучение.

на данни на базата на етнически произход. С наскоро предприетите мерки се цели повишаване на квалификацията на педагогическите специалисти за работа в мултикултурна среда и предоставяне на допълнителна учебна подготовка в подкрепа на учениците, чийто майчин език не е български (НПР, 2017 г.).

4. Инвестиране в образование и обучение

Разходите за образование се увеличават, но продължават да бъдат относително ниски в сравнение с ЕС. Разходите за образование на сектор „Държавно управление“ са повишени с около 3 % през 2015 г. Тези разходи представляват 4,0 % от БВП и са под средната стойност за ЕС — 4,9 %. Органите очакват през 2020 г. тези разходи да достигнат 4,3 % от БВП, което до голяма степен отразява повишаването на учителските заплати (Министерство на финансите, 2017 г.). Данните за 2015 г. показват, че разходите се повишават, особено за предучилищно и училищно образование. Тези инвестиции може да помогнат да се подобрят нивата на участие, както и да допринесат за напредъка в повишаването на качеството. В България инвестициите в образованието са увеличени също така като дял от публичните разходи (с 0,1 процентни пункта до 9,8 %), но остават под средните за ЕС (10,3 %) през 2015 г.

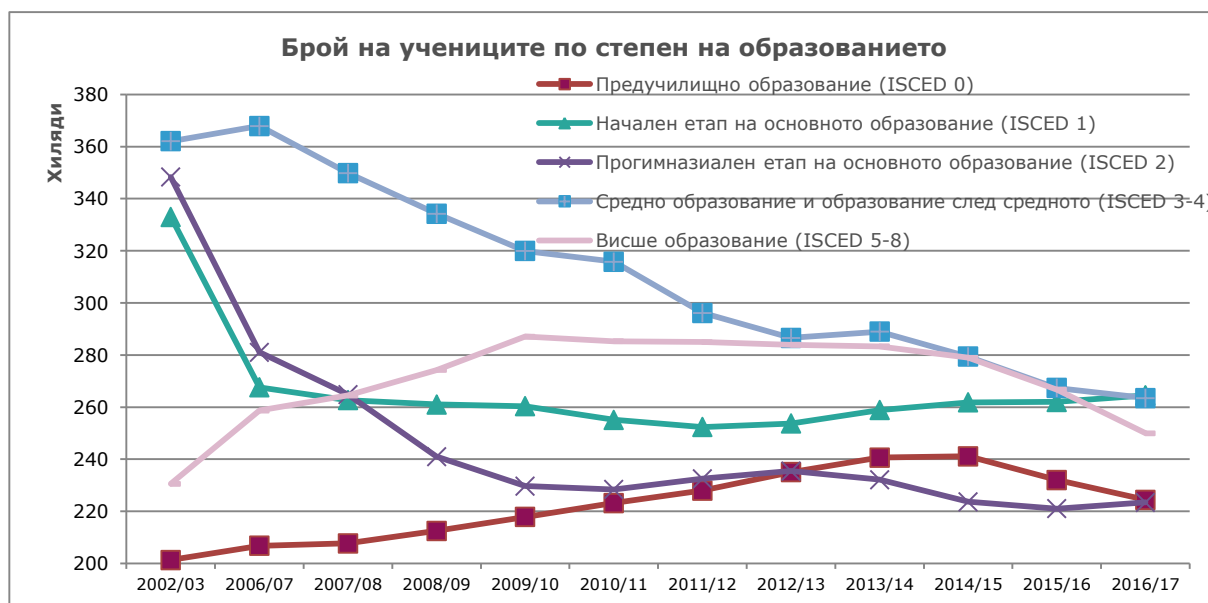
България планира преразглеждане на модела на финансиране на училищата, за да спомогне за повишаването на справедливостта и на качеството. С новия Закон за образованието се засилва използването на корекционни коефициенти с оглед на подпомагането на училищата и учениците в неравностойно положение. Целта е чрез системата за външно оценяване да се добавят критерии, които да бъдат обвързани с резултатите на училището и качеството на образованието. Училищата с ниски резултати ще получават целево допълнително финансиране за подобряване на резултатите; тези, които се справят добре, ще получават допълнителни ресурси за финансиране на училищните дейности и за стимулиране на учителите. Органите работят по разработването на показатели за резултатите на училищата, по които да се определят резултатите на отделните училища и резултатите от обучението, аспектите на училищните резултати, свързани със справедливостта и качеството (в това число преподаване, проценти на отпаднали и завършили), както и оценка на добавената стойност на училището.

Повишаването на образователните резултати и на справедливостта продължава да е от значение в контекста на демографския спад. Броят на учениците през 2016 г. е намалял със 17 % в сравнение с 2002 г. и с 11 % след 2006 г. поради ниската раждаемост и емиграцията. През последното десетилетие най-драстичният спад се наблюдава в средното образование (-30 %). Броят на учащите във висшето образование се увеличава до 2009 г., но оттогава започва да намалява. През последните пет години, за които има данни (2012—2016 г.), общият брой на учащите намалява на всички нива, с изключение на началния етап на основното образование. Новата образователна структура⁶ води до реорганизация на училищната мрежа, по-специално малките училища в селските райони, като се набляга на борбата с отпадането от училище и на осигуряването на качествено образование (вж. каре 1). Предизвикателството е още по-голямо, тъй като е необходимо да се противодейства на застаряването на преподавателския състав.

⁶ Завършване на прогимназиалния етап на основното образование в 7 клас, вместо в 8 клас, както и въвеждане на възможност училищата да могат на местно ниво да позволяват завършването на задължителното 10-годишно образование, включително компонент за ПОО.

Фигура 2. Брой на учениците в България

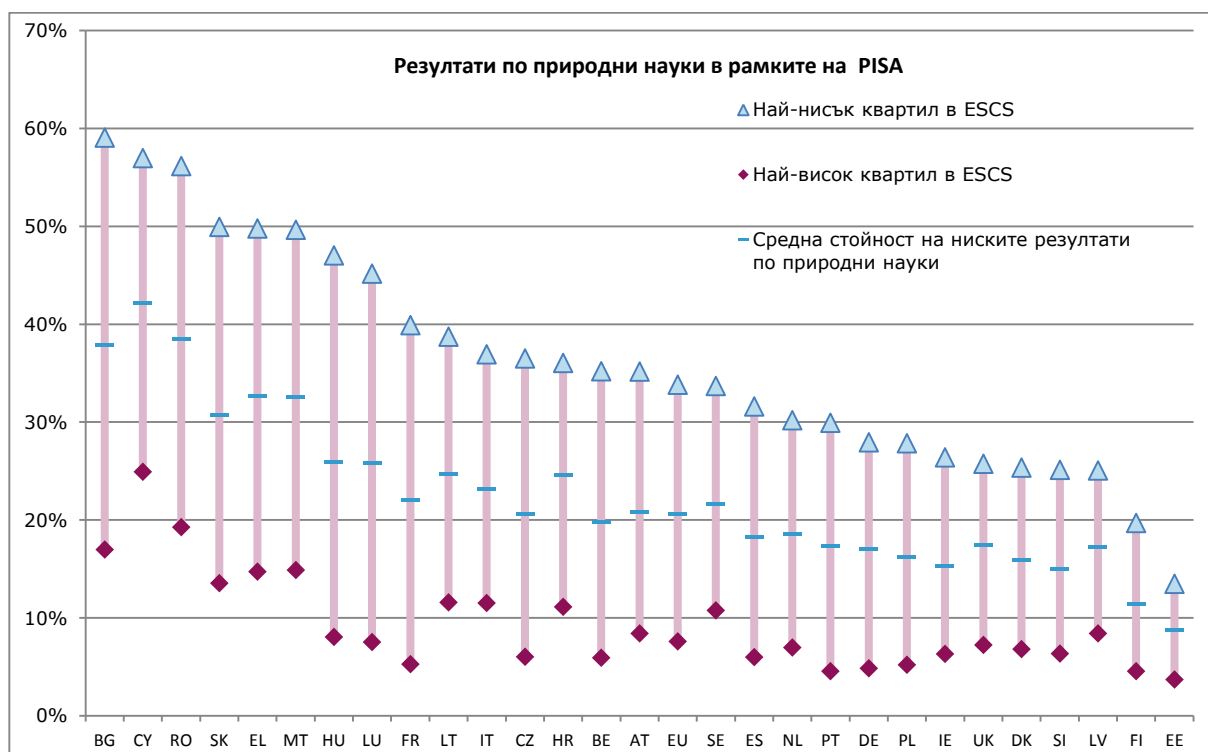
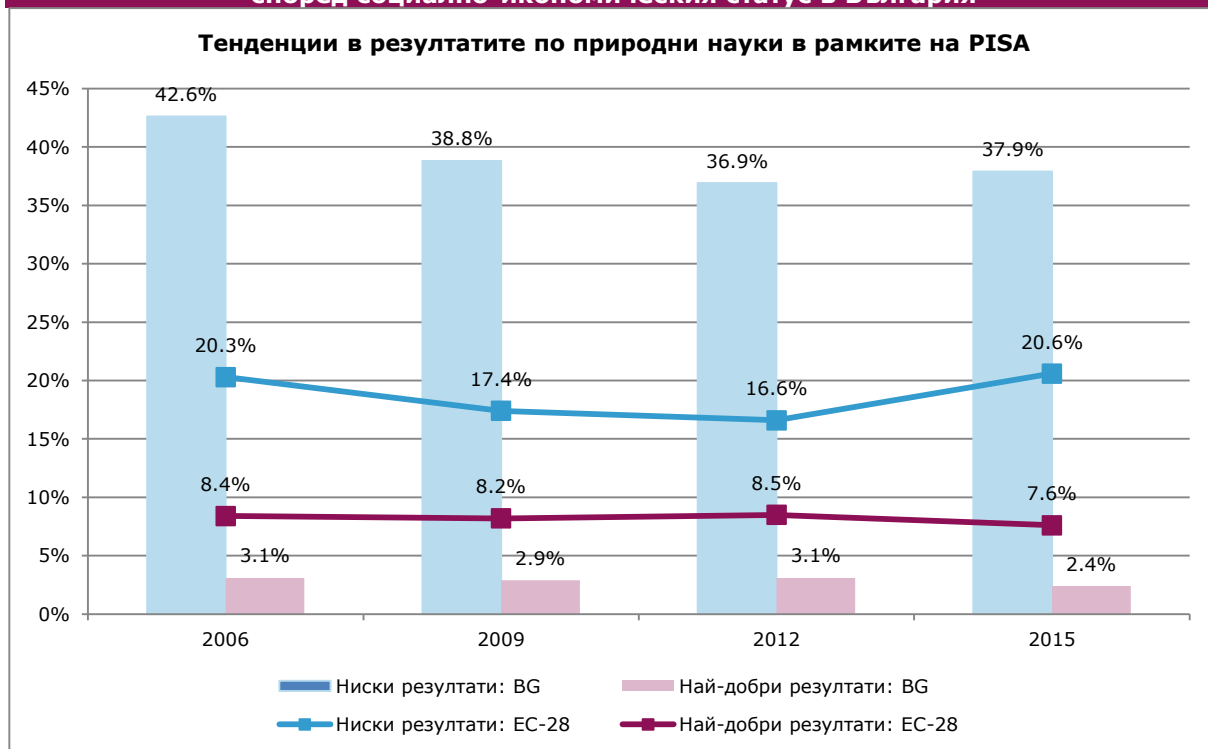
Източник: ГД „Образование, младеж, спорт и култура“ въз основа на данни от Националния статистически институт и Евростат.

5. Модернизиране на училищното образование

Твърде ниските резултати по отношение на основни умения в рамките на PISA 2015 г. се обясняват с комбинация от фактори в системата на образованието и предизвикателства, свързани със справедливостта. И при трите изследвани предмета делът на учениците с ниски постижения остава един от най-високите в ЕС. През 2015 г. ниските резултати в България са около два пъти повече спрямо средните резултати за ЕС: 37,9 % спрямо 20,6 % по природни науки, 41,5 % спрямо 19,7 % по четене и 42,1 % спрямо 22,2 % по математика (ОИСП, 2016 г.). Макар и ниските резултати да са особено проблемни сред учениците в неравностойно положение, те са относително високи и за целия социално-икономически спектър. Това предполага, че социално-икономическият статус сам по себе си не може да обясни като цяло лошите резултати на България според PISA: поне също толкова важни са и факторите в системата на образованието, като учебни програми и преподаване. На този фон в специфични за държавата препоръки в рамките на европейския семестър през 2017 г. от Съвета на ЕС е отправен призив към България да увеличи предоставянето на качествено общо образование, по-специално за ромите. В тази връзка успешното внедряване на новите учебни програми, понастоящем за 1—2 клас и 5—6 клас, е от съществена важност. Струва си да се отбележи, че в международните проучвания, които са по-скоро насочени към националните учебни програми, като например Тенденции в международното изучаване на математика и природни науки (TIMMS), българските ученици постигат по-добри резултати, отколкото в рамките на PISA спрямо международното ниво и ЕС.

В рамките на PISA България съчетава висок дял на ниски резултати и нисък дял на ученици с най-високи резултати. Делът на учениците с най-високи резултати в рамките на PISA — т.е. такива, които могат да решават сложни задачи, е нисък: 2,9 % по природни науки, 3,6 % по четене и 4,4 % по математика. Това говори за необходимост от засилване на върховите постижения, наред с повишаването на справедливостта. В рамките на PISA 2015 г. българските ученици показват едно от най-ниските нива на чувство за принадлежност към тяхното училище сред всички участващи държави, като голяма част от учениците посочват, че са отсъствали от училище в продължение на цял ден през предходната седмица. 9,1 % от българските ученици съобщават, че са били обект на тормоз най-малко по няколко пъти на месец, което се явява вторият най-висок дял сред държавите, участващи в PISA (ОИСП, 2016 г.). Започнал е процес на организиране на „иновативни училища“, в които пилотно да се прилагат иновативни методи на преподаване.

Фигура 3. Резултати по природни науки в рамките на PISA 2015 г. и ниски резултати според социално-икономическия статус в България

Забележка: Държавите са подредени в низходящ ред според дела на ниските резултати сред учениците от най-ниския квантил по индекса на PISA за икономическия, социалния и културния статус (ESCS).

Източник: Европейска комисия въз основа на ОИСП, 2016 г.

Повишаването на привлекателността на учителската професия е от съществена важност предвид застаряването сред учителите. В България преподавателският състав е сред най-бързо застаряващите в ЕС. През 2015 г. почти 50 % от учителите са били на възраст над 50 години (45 % в началния етап на основното образование, 48 % в прогимназиалния етап на основното образование и 49 % в средното образование); 28 % са били на възраст 55 години или повече (съответно 22 %, 31 % и 31 %), което означава, че те ще се пенсионират през следващите няколко години⁷. Дори и броят на учениците да намалява, големият брой пенсионирани се учители все пак налага те да бъдат заместени. Важно е да се повиши първоначалното образование на учителите, за да се подкрепи реформата за приобщаващо образование. С цел повишаване на привлекателността на учителската кариера, сектор „Държавно управление“ е обявил планове за двойно увеличаване на заплатите на учителите до края на мандата си (2021 г.). През месец септември 2017 г. учителските заплати бяха увеличени с 15 %.

Каре 1: Намиране на баланс между ефикасност, ефективност и справедливост в България

България е успяла да повиши ефикасността на своите разходи за образование, но по отношение на ефективността и справедливостта резултатите са по-скоро противоречиви. През 2007 г. България стартира мащабни реформи, за да се насърчи самостоятелността и отчетността на училищата, като в същото време се подкрепят резултатите от ученето и ефективността на разходите. Моделът на финансиране беше променен чрез въвеждането на делегирани бюджети и единни разходни стандарти (т.е. съсредоточени върху финансирането на един ученик с известни корекционни коефициенти).

Наложената от демографските тенденции оптимизация на училищната мрежа доведе до създаването на по-големи училища, разполагащи с повече възможности за обединяване на образователните ресурси, увеличаване на паралелките и привличане на по-висококачествени учители. Благодарение на тези мерки за ефикасност са реализирани икономии, които позволиха увеличаване на учителските заплати.

Въпреки това различни проучвания показват, че закриването и обединяването на училища може и да е засилило отпадането от училище (Световна банка, 2010 г.), тъй като в най-голяма степен това засегна малките училища в селски райони и ромските общности. В същото време по данни от PISA образователните резултати остават сред най-ниските в ЕС и макар въздействието на социално-икономическия статус върху резултатите на учениците да е намаляло, то все пак остава съществено.

6. Модернизирани на висшето образование

Повишава се броят на лицата с висше образование, но профилите на завършилите висше образование показват дисбаланси по сектори. Със сегашните 33,8 % България е на път да постигне своята национална цел от 36 % за завършилите висше образование (на възраст между 30 и 34 години) по стратегията „Европа 2020“. Показателят остава под средното за ЕС (39,1 %), но разликата намалява. Все още е налице голяма неравнопоставеност между половете: 41 % от жените спрямо само 27,2 % от мъжете на възраст между 30 и 34 години имат завършено висше образование. Процентът на заетост на наскоро завършилите висше образование е намалял до 78,5 % през 2016 г. и е под средния за ЕС — 82,8 %. Това означава, че е необходимо допълнително да се подобри както приложимостта на висшето образование на пазара на труда, така и неговото качество. Това е отразено също така в значителни несъответствия на уменията на бакалавърско ниво: 35 % от завършилите висше образование работят на длъжност, за която обикновено не се изисква образователно-квалификационна степен за висше образование (средно за ЕС: 25 %). Делът на завършилите висше образование показва дисбаланси по сектори: през 2015 г. 50 % от завършилите висше образование са учили социални науки, стопанско управление и право (средно за ЕС: 33 %), а само 7 % — науки свързани със здравето (ЕС-28: 13 %).

⁷ Пенсионната възраст е 61 г. за жените и 64 г. за мъжете, но делът на мъжете в учителската професия е нисък.

С основаното на резултати финансиране на висшето образование се цели да се повиши неговата приложимост на пазара на труда и неговото качество. През 2017 г. 41,5 % от финансирането на държавните университети е отпускано въз основа на критерии, свързани с пазара на труда и качеството, като е предвидено до 2020 г. този процент да се увеличи до 60 %. Със скорошната реформа във висшето образование са въведени ограничения за броя на записваните студенти във всеки университет. Това е осъществено чрез въвеждането на коефициенти, отразяващи качеството (т.е. оценки за акредитация) и приложимостта на пазара на труда (т.е. използване на административни данни за заетостта на дипломиралите се). Съставен е списък с 32 приоритетни професионални области, които се финансират с приоритет в държавните университети. Те включват области, свързани с природни науки, технологии, инженерни науки и математика (STEM), и по-специално ИКТ и математика. До края на 2017 г. предстои да се направи оценка на прилагането на стратегията за развитие на висшето образование, с която е въведена реформата (НПР, 2017 г.). Като се има предвид фокусирането на реформата върху STEM и резултатите на България в рамките на PISA, подобряването на качеството на средното образование и по-нататъшното укрепване на кариерното ориентиране са важни аспекти. Данните от PISA 2015 г. показват също така, че 27,5 % от 15-годишните българи имат очаквания за развиване на кариера в свързани с науките професии (ИКТ, здравеопазване и инженерни науки)⁸. Това е едно от най-високите очаквания за кариерно развитие в областта на науките сред учениците в ЕС. От друга страна, 47,4 % от учениците очакват кариерите им да поемат по друг път, докато 25 % имат само неясни кариерни очаквания.

Решаването на проблема с бъдещия недостиг на умения представлява предизвикателство предвид емиграцията и демографския натиск. По оценки на Европейския център за развитие на професионалното обучение (CEDEFOP) ИКТ, преподаването, здравеопазването и инженерните науки са основните области, които ще бъдат изправени пред недостиг на умения през идните години. Това се дължи на комбинация от фактори в системата на образованието (например недостатъчен брой завършили висше образование в някои професии и бавно приспособяване на учебните програми); демографски фактори (например намаляване на броя на учениците), както и икономически фактори, в това число миграция на висококвалифициран персонал. Наред с това от Cedefop беше установено несъответствие между нарастващото търсене на висококвалифицирани специалисти в областта на инженерните науки в нововъзникващи сектори и намаляване на предлагането, като броят на студентите в областта на STEM спада, а завършилите висше образование често не притежават специфичните умения за конкретна работа (CEDEFOP, 2017 г.).

Демографският спад и относително големият брой малки университети са повод за загриженост по отношение на ефикасността на мрежата от висши учебни заведения. В рамките на 5 академични години (2012—2016 г.) броят на студентите намалява с 12 % и достига 250 000. Този факт отразява както демографски фактори, така и все по-честото предпочитание на българите да учат в чужбина. През 2014 г. броят на българите, учещи в чужбина, е около 8 % от всички студенти, докато дялът на чуждестранните студенти е 2,5 %. За много университети е трудно да запълнят местата, които предлагат. Затова засиленото участие във висшето образование на групите в неравностойно положение би могло да помогне да се противодейства на демографските тенденции. В България има относително голям брой малки университети⁹ — един на по-малко от 5 000 студенти, което е повод за известна загриженост по отношение на ефикасността на разходите във висшето образование. Наред с това тази разпокъсаност затруднява натрупването на критична маса в научните изследвания. Това е така по-специално с оглед на настоящия модел на финансиране, според който ресурсите се разпределят в широк диапазон от държавни университети и се допуска средствата за научни изследвания да се използват за странични научноизследователски дейности. В партньорска оценка се отбелязва, че „би било от полза за фрагментираната и разпокъсана система на висшето образование и научните изследвания в България постепенно да се засили концентрацията посредством мерки за поощряване на високото качество като схеми за финансиране на основата на резултатите или договори за резултати“ (ЕК, 2015 г.).

⁸ 11,7 % очакват да работят като медицински специалисти, 8,3 % — в областта на ИКТ и 7,4 % — като специалисти в природните и инженерните науки или техници (ОИСП, 2016 г.).

⁹ Общо 51 акредитирани университета, от които 37 държавни и 14 частни университета.

Каре 2: Рейтингова система на висшите училища в България

Рейтинговата система на висшите училища в България (РСВУ) е разработена през 2010 г. с подкрепа от Европейския социален фонд. Тя улеснява избора на студентите и предоставя на органите съответната информация, необходима за изготвянето на политиките. Рейтинговата система обобщава данни по повече от 100 показателя за всичките 51 университета, които са акредитирани в България. Показателите отразяват различни аспекти на университетските дейности като преподаване и учене, университетска среда, социално-битови и административни услуги, научна и изследователска дейност, приложимост на пазара на труда и регионална значимост.

Данните, които се събират чрез РСВУ се използват за целите на модела за финансиране на държавните университети въз основа на резултатите. Системата позволява да се правят съпоставки и класации по дейности и професионални направления (общо 52). Чрез РСВУ се събират също така административни данни относно това дали завършилите висше образование работят на длъжности, за които се изисква висше образование, както и на длъжности, отговарящи на тяхната област на обучение.

<http://rsvu.mon.bg>

7. Модернизирание на професионалното образование и обучение и насърчаване на ученето за възрастни

Качеството и приложимостта на професионалното образование и обучение (ПОО) на пазара на труда продължават да бъдат предизвикателство, но се полагат усилия за подобряването им. Делът на учениците в ПОО от всички ученици в средното образование (ISCED 3) е над средния за ЕС (52,6 % в сравнение с 47,3 % през 2015 г.), но процентът на заетост на наскоро завършилите ПОО е по-нисък (64,2 % спрямо 75 %). Макар и някои училища за ПОО да предоставят висококачествено обучение, значителната част от тях представляват главно възможност за учениците със слаби резултати. Само две трети от учениците в ПОО завършват със съответната образователно-квалификационна степен (Сметна палата на Република България, 2016 г.). Недостатъчната информация за пазара на труда пречи на адаптирането на учебното съдържание към нуждите на работодателите. С изменения Закон за професионалното образование и обучение от месец август 2016 г. обучението чрез работа се утвърждава като форма на практическо обучение за придобиването на професионална квалификация и е организирано въз основа на партньорства с предприятията. В резултат на въвеждането на дуалната система на професионално обучение и синхронизирането със Закона за ПОО (който влезе в сила през месец август 2017 г.), както и изменението на Кодекса на труда, учениците от сферата на ПОО на възраст 16 г. и повече вече могат да сключват договори с работодатели. От месец септември 2017 г. всички ПОО училища ще провеждат обучението в съответствие с новата училищна документация. Обучението на инструктори/наставници е включено като част от схемата, стартирана през 2016 г. в рамките на стратегията за развитие на ПОО. Наред с това е в ход и прилагането на Европейската квалификационна рамка.

Участието в учене за възрастни вече се подобрява, но продължава да бъде много ниско. Участието на възрастните в процеса на учене бележи слабо увеличение през 2016 г. (2,2 %), но продължава да бъде значително под средното за ЕС от 10,8 %. Достигането на националната цел от 5 % е трудно, а европейската цел от 15 % остава твърде далечна. Наблюдава се недостатъчна координация между различните участници и програми в областта на ученето за възрастни и предлагането не отговаря на нуждите на конкретни групи учещи или непосредствените нужди на икономическите сектори. Правната рамка за неформално и самостоятелно учене подпомага прехода към пазара на труда и напредването в образованието и обучението. От месец март 2015 г. са разработени 35 стандарта за придобиване на професионална квалификация (от общо 250 планирани). Осъществяват се няколко проекта, финансирани от ЕСФ, с които се цели да се подобри ученето за възрастни, в това число курсове за ограмотяване на възрастни.

8. Източници

Сметна палата на Република България (2016 г.), *Одитен доклад за извършен одит на изпълнение „Професионално образование за заетост“*.

<http://www.bulnao.government.bg/bg/articles/download/9690/od-prof-obraz-270516.doc>

Министерски съвет (2017 г.), *Решение № 373 за създаване на Механизъм за съвместна работа на институциите по обхващане и задържане в образователната система на деца и ученици в задължителна предучилищна и училищна възраст*.

Съвет на Европейския съюз (2017 г.), *Препоръка на Съвета от 11 юли 2016 г. относно Националната програма за реформи на България за 2017 г. и съдържаща становище на Съвета относно Конвергентната програма на България за 2017 г.*

<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9284-2017-INIT/en/pdf>

Панорама на уменията на Cedefop (2017 г.).

<http://skillspanorama.cedefop.europa.eu/en/countries/bulgaria>

ЕК (2015 г.), *Европейска комисия, Партньорски преглед на българската система за научни изследвания и иновации*. <https://rio.jrc.ec.europa.eu/en/policy-support-facility/peer-review-bulgarian-research-and-innovation-system>

Европейска комисия (2017 г.), *Работен документ на службите на Комисията, придружаващ Съобщението „Училищно развитие и върхови постижения в областта на преподаването за подобър старт в живота“ (COM(2017) 248 final)*.

https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/school-swd-2017-165_en.pdf

Агенция на Европейския съюз за основните права (FRA) (2016 г.), *Второ проучване на Европейския съюз относно малцинствата и дискриминацията (EU-MIDIS II) Роми — подбрани констатации*.

<http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings>

Агенция на Европейския съюз за основните права (FRA, 2012 г.) *Проучване сред ромите — данни на фокус, Образование: положението на ромите в 11 държави членки*.

<http://fra.europa.eu/en/publication/2014/education-situation-roma-11-eu-member-states>

Международна агенция по енергетика (2016 г.), *Trends in International Mathematics and Science Study — TIMSS 2015 (Тенденции в международното изучаване на математика и природни науки)*.

<http://timss2015.org/download-center/>

МФ (2017 г.), Министерство на финансите, *Конвергентна програма на Република България*, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-european-semester-convergence-programme-bulgaria-en_0.pdf

НПР (2016 г.), *Национална програма за реформи на България*.

<https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-european-semester-national-reform-programme-bulgaria-en.pdf>

ОИСР (2016 г.), *Резултати от PISA 2015 г. (том 1): Excellence and Equity in Education (Върхови постижения и справедливост в образованието)*, OECD Publishing, Париж.

<http://www.oecd.org/publications/pisa-2015-results-volume-i-9789264266490-en.htm>

Световна банка (2009 г.), *Bulgaria: Improving the quality and relevance of education for all Education (България: Подобряване на качеството и приложимостта на образованието за всички)*.

<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12542>

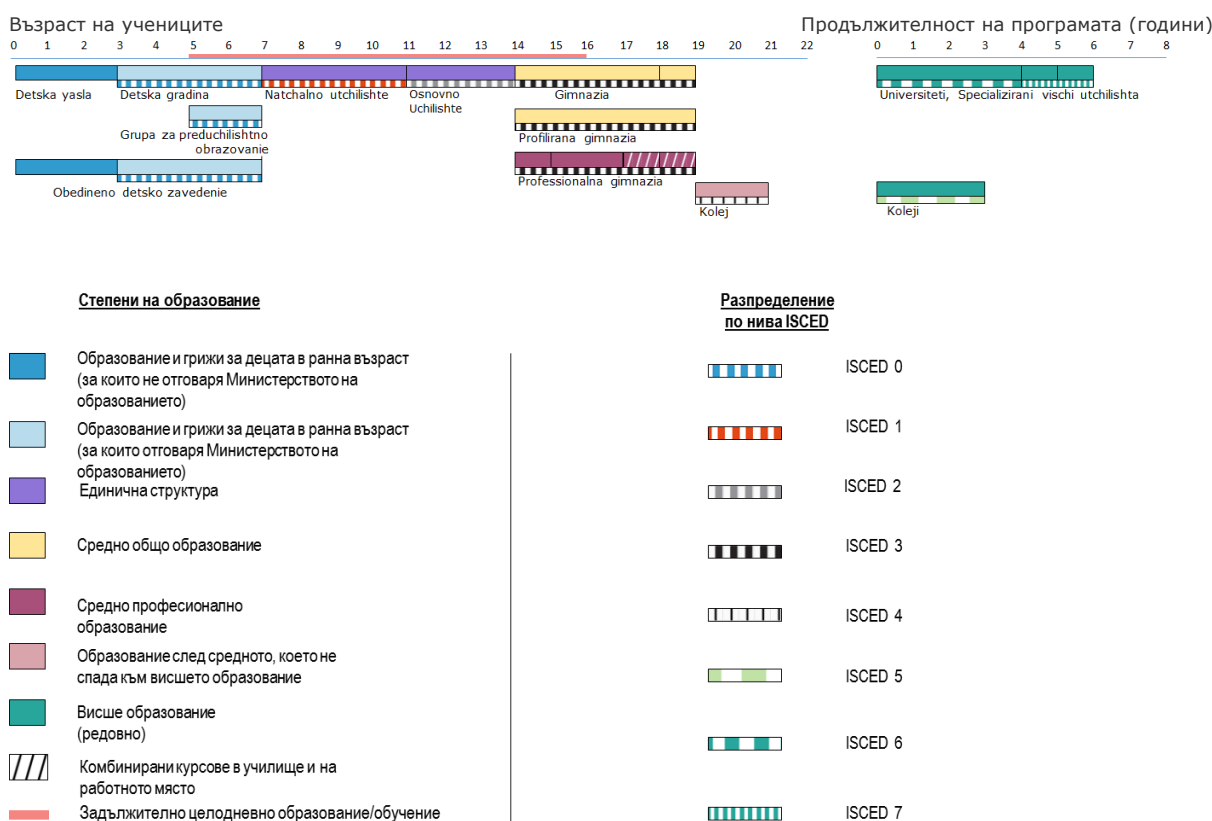
Световна банка (2010 г.), *A Review of the Bulgaria School Autonomy Reforms (Преглед на реформите за автономия на училищата в България)*.

<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/13040/548900ESW0P1180choolAutonomyReforms.pdf;sequence=1>

9. Приложение I. Източници на основните показатели

Показател	Евростат (код за онлайн данни)
Преждевременно напуснали системата на образованието и обучението	edat_lfse_02 + edat_lfse_14
Завършили висше образование	edat_lfse_03 + edat_lfs_9912
Образование и грижи за децата в ранна възраст	educ_uoe_enra10
Процент на заетост на наскоро завършилите висше образование	edat_lfse_24
Участие на възрастните в процеса на учене	trng_lfse_03
Публични разходи за образование като процент от БВП	gov_10a_exp
Разходи за един студент в обществени и частни учебни заведения	educ_uoe_fini04
Мобилност с учебна цел	edu_uoe_mobg03

10. Приложение II. Структура на образователната система

Източник: Европейска комисия/EACEA/Eurydice, 2016 г. *The Structure of the European Education Systems 2016/17: Schematic Diagrams* (Структура на европейските образователни системи за 2016/17: схематични диаграми). Eurydice Facts and Figures (Евридика „Факти и цифри“). Люксембург: Служба за публикации на Европейския съюз.

Коментари и въпроси по настоящия доклад може да се изпращат по електронна поща на: alexandra.tamasan@ec.europa.eu или EAC-UNITE-A2@ec.europa.eu

Обобщение

Основни констатации от анализа на всички държави

Основната тема в тазгодишния Обзор е неравенството в образованието и важната роля, която образованието изпълнява за изграждането на по-справедливо общество. Основният източник на нови данни е тестът в рамките на PISA от 2015 г.¹⁰, проведен сред 15-годишни ученици, в който за пръв път участват всички държави — членки на ЕС. Благодарение на своята богата информация относно основни обстоятелства за участващите в теста ученици, PISA предлага уникален поглед върху ефекта, който социално-икономическата среда, мигрантският произход и полът оказват върху постигането на референтните показатели за ЕС за ниските резултати по четене, математика и природни науки.

Темата за справедливостта и социалното сближаване също заема важно място в докладването по останалите цели в областта на образованието, заложен в стратегията „Европа 2020“ (част 2), като целите са свързани със:

- лицата, които напускат преждевременно системата на образованието и обучението;
- завършването на висше образование;
- участието в образование и грижи за децата в ранна възраст;
- процента на заетост на наскоро завършилите висше образование;
- участието на възрастните в процеса на учене.

В част 3 от Обзора са разгледани скорошните инициативи на Комисията в областта на политиките и е представена аналитична база за развитието на училищата, за това как да се постигнат върхови постижения в преподаването и относно програмата за висше образование.

Неравенството продължава да бъде предизвикателство за Европа

Обикновено неравенството се счита за заплаха за социалното сближаване и дългосрочния просперитет на нашите общества. Общественият дебат по въпросите на социалната справедливост се засили в началото на финансовата криза от 2008 г.

Една от основните характеристики на неравенството е неговото предаване между поколенията или въздействието на социално-икономическото положение на родителите върху образователните резултати, професионалният статут, доходите или здравето на техните деца. Образователните системи изпълняват специална роля в изграждането на по-справедливо общество, като предлагат равни възможности на всеки човек, независимо от неговия произход. Предлагането на равни възможности на децата и младежите е по-ефективно, когато е съчетано с реалната подкрепа за родителите и семействата.

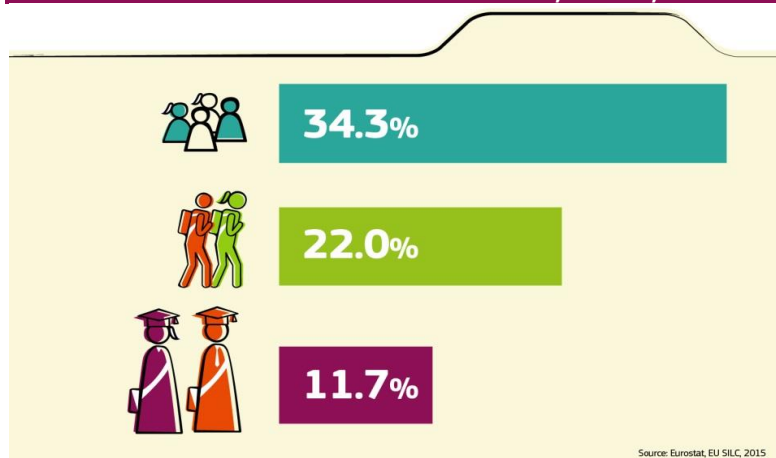
Налице е сериозна връзка между завършената образователна степен и социалните резултати. За хората, които имат само основно образование, съществува почти три пъти по-голяма вероятност да живеят в бедност или социална изолация, отколкото при тези с висше образование. През 2016 г. работата са имали само 44,0 % от младите хора (18—24 години), които са завършили училище, без да придобият средно образование. А що се отнася до населението като цяло (15—64 години), безработицата се среща много по-често сред онези, които са само с основно образование (16,6 %), отколкото сред висшистите (5,1 %). Наред с това по-голям дял от хората с висше образование (80,4 % по данни от 2015 г.) считат здравето си за „добро или много добро“, докато този процент е много по-нисък сред хората само с основно образование (53,8 %) ¹¹. Очакваната продължителност на живота също се увеличава със степента на образование: разликата в образованието може да бъде причина за разлика от до 10 години между хората с ниска и с висока квалификация (данни от 2015 г.).

¹⁰ PISA е програмата на ОИСР за международно оценяване на учениците.

¹¹ Въпреки това трябва да се отбележи, че възрастовият ефект също е от значение при това несъответствие, тъй като хората с по-ниска образователна степен обикновено са по-възрастни, което се дължи на образователната експанзия през последните десетилетия.

Илюстрация 1 — Дял на лицата на възраст 18 години и повече, които са „изложени на риск от бедност или социална изолация“, според завършената образователна степен, ЕС-28, 2015 г.

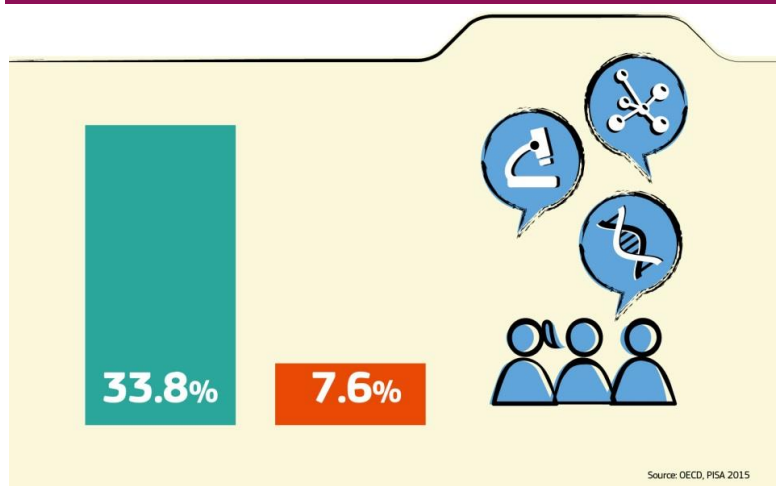

Source: Eurostat, EU SILC, 2015

Легенда: i) горе — лица с ISCED 0–2 (макс. прогимназиален етап на основното образование); ii) по средата — лица с ISCED 3–4 (средно образование и образование след средното, което не спада към висшето образование); iii) долу — лица с ISCED 5–8 (висше образование).

Има редица доказателства, особено от тестовете в рамките на PISA, които се провеждат на всеки 3 години, че децата в неравносйно социално положение постигат по-ниски резултати в училище, отколкото техните съученици, които са по-добре обезпечени. Има изумителна разлика в дяловете на учениците с ниски резултати в рамките на PISA между тези от долния и горния 25-процентен сегмент от **индекса на PISA за икономическия, социалния и културния статус (ESCS)**. Цели 33,8 % от учениците от долния 25-процентен сегмент не овладяват основно ниво на компетентност в природните науки, докато само 7,6 % от тези от горните 25 % по индекса ESCS не постигат това ниво. Тези обобщени стойности за ЕС обаче прикриват значителни разлики между и в рамките на държавите членки. Те са анализирани по-подробно в Обзора.

Илюстрация 2 — Ученици с ниски резултати по природни науки от долния и горния квартал на индекса на PISA за икономическия, социалния и културния статус (ESCS), 2015 г.

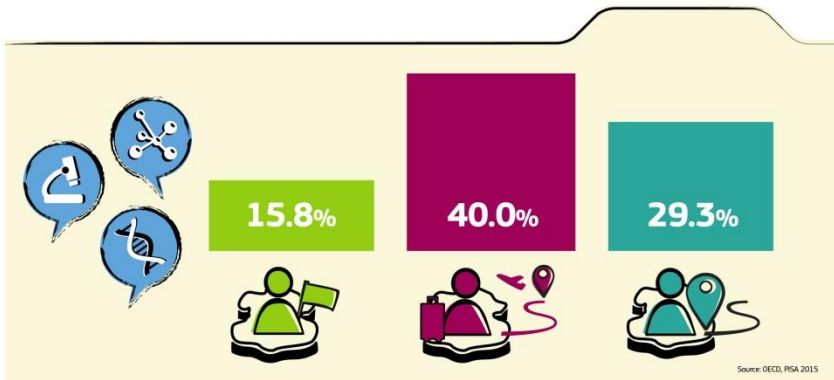
Source: OECD, PISA 2015

Легенда: Процент на участниците в PISA с ниски резултати по природни науки в най-ниския (ляв стълб) и най-високия (десен стълб) квартал на индекса ESCS на PISA.

Макар че образованието изпълнява ключова роля за интегрирането на мигрантите, техните резултати от гледна точка на образователни постижения остават неблагоприятни в сравнение с местните жители. През 2016 г. 33,9 % от родените извън ЕС лица на възраст между 30 и 34 г. притежават ниска квалификация (т.е. те са имали прогимназиален етап на основното или по-ниско образование), 19,1 процентни пункта повече от местното население. Освен това лицата с мигрантски произход, идващи от държави извън ЕС, често са изложени едновременно на няколко фактора, поставящи ги в неравностойно положение, например имат бедни или нискоквалифицирани родители, в домашна среда не говорят местния език, имат достъп до по-малко културни ресурси и страдат от изолация и недостатъчно социални мрежи в приемащата държава. Младите хора с мигрантски произход също са изложени на по-голям риск от постигане на лоши резултати в училище и преждевременно отпадане от училище.

В по-общ план учениците от мигрантски произход, т.е. или родени извън държавата (напр. в друга държава — членка на ЕС, или извън ЕС), или с родители, родени в чужбина, срещат трудности в училищното образование, което е видно от значително по-ниските им образователни резултати и образователни степени в сравнение с местното население.

Илюстрация 3 — Ученици с мигрантски произход, които показват ниски резултати по природни науки¹², 2015 г.

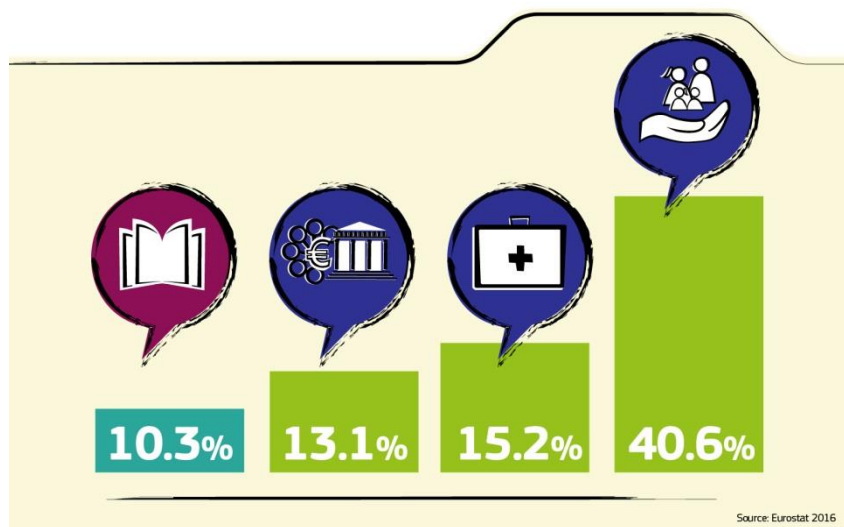
Легенда: От ляво надясно: ученици, които не са мигранти, които са първо поколение мигранти и които са второ поколение мигранти.

Забележка: Процентите представят среднопретеглените стойности за избрани държави — членки на ЕС, в които над 3 % от учениците, участващи в PISA 2015 г., са второ поколение мигранти

За добрите образователни системи са необходими подходящи инвестиции. Взети заедно, държавите — членки на ЕС, са успели в още по-голяма степен да се възстановят от скорошната финансова криза и са увеличили леко разходите за образование като дял от общите разходи на сектор „Държавно управление“. Средно за ЕС дялът на образованието в публичните разходи се запазва на 10,3 % през 2015 г., което се равнява на 716 млрд. евро. Образованието продължава да бъде четвъртата по големина разходна позиция на сектор „Държавно управление“ след социалната закрила, здравеопазването и общите обществени услуги. През 2015 г. съотношението на разходите за образование към БВП се запазва в размер на 4,9 % в държавите от ЕС-28. През последните години това съотношение е в застой.

¹² За определението на ученици [и]мигранти в рамките на PISA, моля, вж. каре I.7.1, глава 7, том I, стр. 243, PISA 2015 г.: „ученици, които не са [и]мигранти, са ученици, чиято майка или чийто баща (или и двамата) е/са роден/а/и в държавата или икономиката, където са се явили на теста в рамките на PISA, независимо дали самият ученик е роден в тази държава или икономика; ученици [и]мигранти са ученици, чиито майка и баща са родени в държава/икономика, различна от тази, в която ученикът се е явил на теста в рамките на PISA; ученици, които са първо поколение [и]мигранти, са родени в чужбина ученици, чиито родители също са родени в чужбина; ученици, които са второ поколение [и]мигранти, са ученици, родени в държавата/икономиката, в която са се явили на теста в рамките на PISA, и чиито родители са родени в чужбина“.

Илюстрация 4 — Средни за ЕС-28 разходи на сектор „Държавно управление“ за образование, общи обществени услуги, здравеопазване и социална закрила като процент от общите разходи на сектор „Държавно управление“, 2016 г.

Легенда: От ляво надясно: образование, общи обществени услуги, здравеопазване и социална закрила.

Напредък към постигане на целите за 2020 г.

През 2016 г. за ЕС продължава добрият напредък от предходните години по отношение на **лицата, които напускат преждевременно системата на образованието и обучението**. Като се има предвид настоящия дял от 10,7 %, ЕС постепенно напредва към постигане на водещата цел по стратегията „Европа 2020“ за достигане на дял под 10 %. Процентът на родените в чужбина обаче продължава да бъде много по-висок (19,7 %).

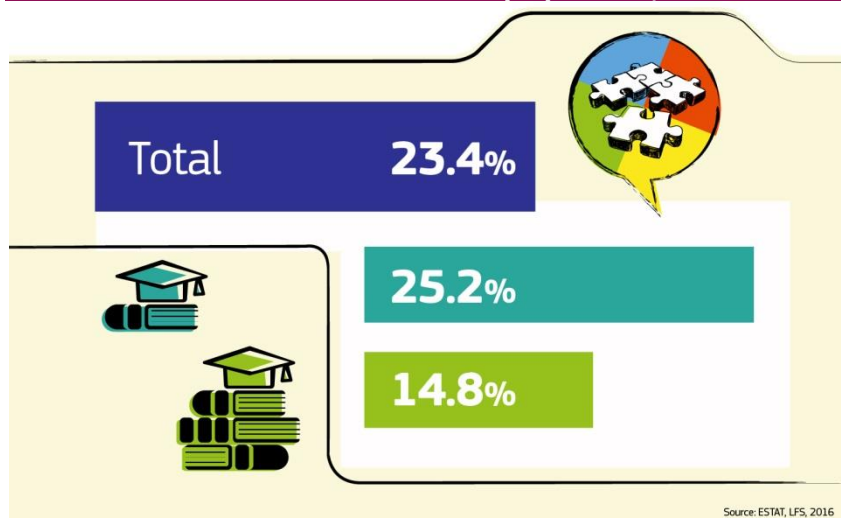
ЕС постигна известен напредък и по водещата цел за **завършилите висше образование лица**. Като се има предвид, че делът им е достигнал 39,1 %, целта за 2020 г. от 40 % вече е достижима.

На практика целта за участие в **образование и грижи за децата в ранна възраст** за възрастовата група над 4 години е изпълнена, като процентът за ЕС достига 94,8 %. Логичната следваща стъпка би била осигуряването на високо качество и достъпност на детските заведения, както и разширяване на участието на деца под 3-годишна възраст, за да се изпълни целта от 33 %.

От друга страна, за целта по отношение на **учениците с ниски резултати по четене, математика и природни науки** в рамките на изследването PISA 2015 г. се отбелязва влошаване в сравнение с изследването от 2012 г., поради което е още по-належащо да се проведе дебат относно това как да бъдат подобрени училищата и преподаването. Процентът на 15-годишните ученици, които не са овладели основното ниво на компетентност по природни науки, е на равнище от 20,6 %, т.е. отчита се повишение спрямо 16,6 % през 2012 г.

Напредъкът във връзка с целта по отношение на **процентите на заетост на наскоро дипломираните се лица** продължава да е свързан със справянето с последствията след кризата от 2008 г. и бележи слабо подобрене спрямо предходната година, като понастоящем е 78,2 %, близо до целта от 82 %. Съществуват обаче значителни разлики между видовете завършили лица: притежателите на диплома за висше образование надвишават целта (82,8 %), докато учениците, които са завършили само общо средно образование или образование след средното, изостават с 10,2 процентни пункта (72,6 %). Въпреки че за ЕС се наблюдава приближаване към постигането на целта, следва да се обсъди също така съответствието между изискванията на работните места и уменията, които притежават работниците. Все още има голямо несъответствие, особено сред притежателите на дипломи с бакалавърска степен. Това стимулира както преподавателите да преразгледат учебните програми и образователните стандарти, така и студентите да преосмислят своя избор на специалност.

Илюстрация 5 – Несъответствие между завършената образователна степен и професията, 2016 г.

Легенда: дял на лицата (на възраст между 25 и 44 години) с диплома за висше образование (горе), бакалавърска степен (по средата) и магистърска степен (долу), заемащи длъжност, за която обикновено се изисква по-ниска образователна степен.

Що се отнася до **участието на възрастните в процеса на учене**, на практика след 2015 г. не е отбелязан никакъв напредък. Със своите 10,8 % ЕС все още е далеч от скромната цел от 15 % за участие на възрастните във формално или неформално образование и обучение.

В част 2 на том 1 от Обзора са поместени подробни разбивки според социално-демографските признаци, промените на напредъка към постигането на горните референтни показатели с течение на времето и прегледът на разликите между държавите членки.

Към висококачествено образование за всички

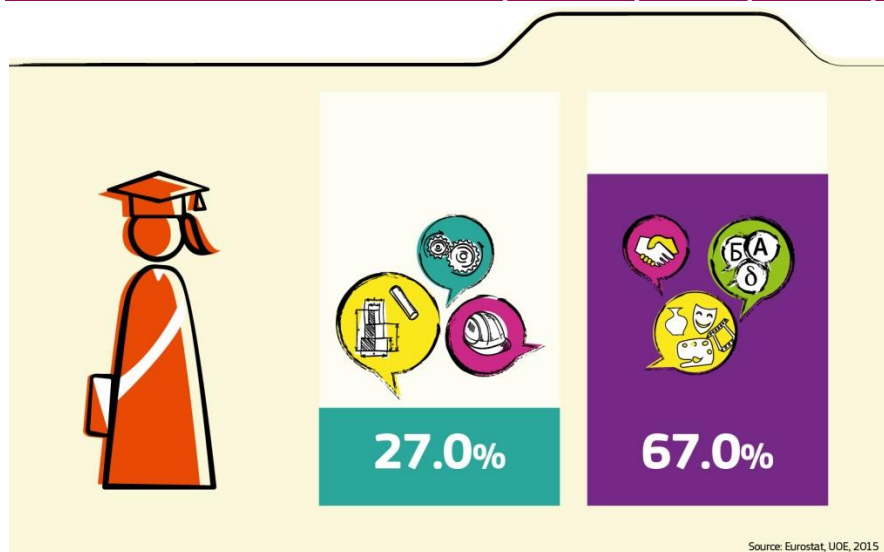
По-ниските последни резултати от PISA по отношение на основните компетенции, съчетани с бързия напредък на технологиите и глобализацията, очертават контекста за обсъждане на начините за модернизиране на детските заведения за предучилищно образование, училищата и университетите. Тези реформи ще бъдат допълнително анализирани в Обзора на три нива:

1. Училища, учители и управление: Какво да се направи, за да могат училищата да реагират по-бързо на променящото се естество на основните умения, които се изискват в съвременния свят, например все по-голямата важност на ИКТ и многоезичието?
2. Как би могла Европа да помогне на своя застаряващ, състоящ се предимно от жени и често уязвим от икономическа гледна точка преподавателски състав да превърне модерните технологии в актив, да се научи да работи в мултикултурна среда и да спомага за предотвратяване на радикализирането на лишени от права млади хора?
3. Един от ключовите фактори за модернизиране на висококачественото образование за всички е училището да осигури по-широко участие, като ангажира по-активно родителите, местната общност и други заинтересовани страни.

На последно място, според резултатите в рамките на PISA е налице тенденция момчетата да постигат по-високи резултати от момчетата (въпреки че спрямо 2012 г. разликата е намаляла) и в сравнение с момчетата по-малко от тях са сред преждевременно напусналите системата на образованието и обучението.

Жените са само 27 % от завършилите инженерни науки, но преобладават (67 %) сред завършилите хуманитарни науки. Това съотношение се запазва и при професиите в областта на природните науки, в които жените са малцинство от 20,2 %.

Илюстрация 6 — Процент на жените сред завършилите в областта на инженерните и хуманитарните науки, 2015 г.

Легенда: *i*) ляв стълб: инженерни науки, производство и строителство; *ii*) десен стълб: изкуства и хуманитарни науки.

Основни констатации от анализа по държави

Том 2 от Обзора на образованието и обучението за 2017 г. включва двадесет и осем самостоятелни доклада за отделните държави и може да бъде намерен в интернет (ec.europa.eu/education/monitor). Докладите за държавите са структурирани подобно на том 1, но допълват общия анализ с конкретни за отделните държави данни и информацията относно мерките на политиките и най-новите реформи.

АТ Австрия изпълнява програмата за реформи, приета през 2015 г.: през месец юли 2017 г. е приет пакет за училищна автономия, управление и общообразователни училища. Макар че процентът на преждевременното напускане на училище през 2016 г. допълнително е спаднал доста под европейската цел, международните тестове сочат, че резултатите по отношение на основните умения не са се подобрили. Новата стратегия за социалното измерение на висшето образование е важен елемент от новата рамка за обществено финансиране на университетите. През следващото десетилетие Австрия ще трябва да замени около половината от своя преподавателски състав. За тази цел ще е необходимо да бъдат привлечени и обучени за учители достатъчно студенти, но се предлага и възможност за иновации в педагогиката. Австрия притежава изключително стабилно и професионално ориентирано висше образование с кратък цикъл, включително в областта на природните науки, технологиите, инженерните науки и математиката. Необходимо е обаче да има повече лица, завършили докторска степен, за да се подкрепи допълнително нейната цел да се превърне в лидер в иновациите.

БЕ Протичащите радикални реформи в училищата са на ранен етап: ще е нужен постоянен политически ангажимент. Белгия е постигнала своята национална цел по отношение на преждевременното напускане на училище. Вземат се мерки за допълнително намаляване на броя на напускащите училище с ниска или без никаква квалификация. Налице е значително предизвикателство по отношение на справедливостта, като от PISA се виждат разлики в резултатите, които са над средните и които се свързват със социално-икономическия статус и мигрантския произход. Това предизвикателство би могло да се изостри, тъй като нарастването на броя на учениците ще бъде съсредоточено в групите в неравностойно положение. Новите мерки за управление и осигуряване на качество в училищата следва да допринесат за по-доброто съчетаване на автономия и отчетност и за намаляване на неравенствата между училищата. Има нужда от подобрения в непрекъснатото професионално развитие на учителите. Процентът на завършилите висше образование е висок, но

системата е подложена на натиск от повишаващия се брой на студентите. Предприемат се инициативи за решаване на проблема с малкия брой завършващи в областта на природните науки и технологиите и с дисбалансите между половете.

- BG** В България се обръща по-сериозно внимание на приобщаващото образование. Органите планират да преразгледат модела на финансиране в училищното образование с цел повишаване на справедливостта (като се отпускат допълнителни средства за училищата в неравностойно положение) и качеството. Ниските резултати по отношение на основните умения по данни от PISA продължават да са едни от най-ниските в ЕС. Това се дължи на комбинация от образователни фактори и предизвикателства, свързани със справедливостта. Органите са започнали да прилагат нов подход за преодоляване на преждевременното напускане на училище. Интегрирането на ромите в образователната система, както и сегрегацията на ромските училища, продължава да бъде предизвикателство в образованието. България се стреми към значително повишаване на заплатите на учителите, за да може учителската професия да стане по-привлекателна и да се противодейства на бързото застаряване на учителите. С финансирането на висшето образование на основата на резултати се цели да се решат проблемите, свързани с качеството на образованието и неговата приложимост на пазара на труда. България полага усилия за подобряване на качеството на професионалното образование и обучение.
- CY** Делът на 15-годишните ученици с ниски резултати по отношение на основните умения е сравнително висок. Кипър заема последно място в ЕС по природни науки и математика. При четенето разликата между половете е най-голямата в ЕС. Делът на завършилите висше образование е един от най-високите в ЕС, но процентът на заетост на завършилите висше образование е под средното, а делът на лицата, които работят на позиции, за които не се изисква висше образование, е най-високият в ЕС. Въпреки силно подобрените проценти на заетост сред завършилите ПОО, все още се очакват резултати от мерките за повишаване на привлекателността на професионалното образование и обучение, за да се повишат много ниските равнища на участие. Модернизирането на училищното образование отбелязва напредък в области като продължаващото професионално развитие и назначаването на учителите, но е налице изоставане при оценяването на училищата и учителите. Води се борба срещу преждевременното напускане на училище и ниските резултати на учениците в риск, като в училищата се прилагат мерки за специализирана подкрепа.
- CZ** Процентът на заетост на наскоро дипломиралите се е много нисък. Наблюдават се сериозни неравенства в образователните резултати, които се свързват със социално-икономическия произход и засягат по-специално ромското население. Делът на учениците с ниски резултати по основни умения значително се е увеличил, по-специално по природни науки. Заплатите на учителите продължават да бъдат относително ниски и преподавателският състав застарява, което налага мерки за повишаване на привлекателността на професията пред талантливите млади хора. Делът на завършилите висше образование потвърждава неговото бързо развитие и провеждането на отдавна чаканата реформа на висшето образование е започнало.
- DE** Резултатите на 15-годишните ученици по природни науки, математика и четене са стабилни като цяло, но продължават да бъдат много по-ниски сред учениците с мигрантски произход. Въздействието на социално-икономически фактори върху образователните резултати е намаляло, но все още е значително. Публичните разходи за образование остават под средните за ЕС. Финансовото планиране ще бъде изправено пред специфични предизвикателства, включително демографски промени, училищна инфраструктура, назначения на учители, интегриране на бежанците и приобщаване на учениците със специални потребности. Участието в образованието за децата в ранна възраст е почти повсеместно при децата от 4- до 6-годишна възраст. Приоритет е да се подобрият осигуряването на образование и грижи за децата в ранна възраст и тяхното качество. Положени са значителни усилия, за да се интегрират бежанците на всички образователни нива. В някои региони съществуват обаче затруднения в разпределянето им в подходящи училища. Повишават се равнищата на записване и завършване на висше образование. Професионалното образование и обучение изглежда не е толкова привлекателно за младите германци, въпреки факта,

че завършилите ПОО продължават да имат много добри изгледи за намиране на работа.

- DK** При датското образование се наблюдава съчетаване на високи резултати с добри равнища на справедливост и акцентирание върху благосъстоянието на учениците. Процентът на учениците с високи резултати обаче е по-нисък, отколкото в други северни държави. Благодарение на реформата в професионалното образование и обучение от 2015 г. беше опростено обучението и беше отбелязано известно първоначално положително въздействие, например върху прехода към висше образование. Запазват се обаче големите предизвикателства, свързани с намаляването на процентите на отпадане и привличането на ученици от основното училище. Прилага се реформата от 2014 г. в задължителното училище (Folkeskole). През 2017/2018 г. ще започне реформа в гимназиалния етап на средното образование. Публичните бюджети за образование са намалени, но Дания продължава да бъде най-големият инвеститор в образование в ЕС. От 2008 г. насам броят на студентите се е удвоил. Вследствие на това усилията са съсредоточени върху намирането на варианти за по-добро управление на студентските потоци и за ускоряване на завършването. Преходът от обучение към заетост е сравнително бавен.
- EE** Естония притежава добре функционираща училищна система. Ниските резултати по отношение на основните умения, както и въздействието на социално-икономическото положение върху резултатите на учениците, са на ниско равнище. Преждевременното напускане на училище продължава да бъде предизвикателство, като са налице подчертани различия между половете и географски несъответствия. Участието в образование и грижи за децата в ранна възраст продължава да бъде под средното за ЕС. Заплатите на учителите са повишени значително и е заложено допълнително увеличение, за да може преподаването да стане по-привлекателно и да се противодейства на застаряването на преподавателския състав. Делът на завършилите висше образование е висок и продължава да расте, но все още има неравнопоставеност между половете. Преразгледан е моделът на финансиране на университетите с оглед на стабилността на ресурсите и завършване на обучението в кратки срокове. Правят се проучвания на пазара на труда и уменията, за да се предвидят бъдещите тенденции и към системата на образованието и обучението да се подаде информацията относно промените, като по този начин се подкрепят промените в икономиката.
- EL** Делът на учениците със слаби резултати по природни науки, математика и четене, измерен от PISA 2015 г., е над средния за ЕС и е особено висок сред учениците с мигрански произход. Полът и социално-икономическият статус оказват сериозно влияние върху резултатите на учениците. Процентът на завършилите висше образование е висок, но процентът на заетост на наскоро дипломиралите се остава нисък и продължава да има несъответствия по отношение на уменията на макроикономическо ниво, което води до значителен отлив на висококвалифицирани лица. С новите мерки в областта на политиката се цели да се повиши качеството на училищното образование, но изглежда, че усилията за реализиране на по-голяма автономия и ефективност не са достатъчни. Гърция полага важни усилия за осигуряването на образование за децата на бежанците, но все още има много предизвикателства по отношение на тяхното интегриране в общата образователна система. Реформата в професионалното образование и обучение напредва, но все още е нужно допълнително да се повиши неговата привлекателност и да се засили участието.
- ES** Испанският парламент провежда консултации със заинтересованите страни, преди да изготви предложение за Социален и политически национален пакт за образованието, в който ще бъдат заложили условията за дългосрочна образователна реформа. По тази причина се изчаква с няколко части от Закона за подобряване качеството на образованието и други висящи реформи. Способностите на учениците, измерени от PISA 2015 г., са стабилни и приблизително като средните за ЕС, а преждевременното напускане на училище продължава да намалява. Значителните разлики между регионите обаче показват, че напредъкът не е равномерен на национално равнище. Засиленото наемане на учители би трябвало да допринесе за решаването на проблема

с големия дял на срочно наетите служители в училищата, като реформирането на учителската професия е един от основните аспекти на бъдещия пакт. Министерството на образованието, културата и спорта полага значителни усилия за предотвратяване на насието и тормоза в училищата. Процентът на записалите се за висше образование продължава да намалява, а предлагането на образование е доста широко и не напълно приложимо на пазара на труда. Подобро е сътрудничеството между университетите и бизнеса в областта на научните изследвания и иновациите, но все още не е насочено към образованието.

- FI** С реформите в системата на образованието като учебната програма за 21-ви век, новото общообразователно училище и програмата за развитие на учителите се цели да се поддържа качеството на системата на образованието, като се отчита все по-голямата нужда от преодоляване на неравенствата. През 2016 г. преждевременното напускане на училище отбеляза значително намаление за пръв път от години, като разликата между половете беше умерена. Младите хора с мигрантски произход обаче се справят много по-зле. Резултатите на Финландия по основни умения от PISA 2015 г. продължиха да се влошават, но все пак остават едни от най-високите сред европейските държави. Системата на образованието продължава да търпи оръзвания на публичния бюджет. Засилената миграция и все по-разнопосочните образователни резултати в различните региони са довели до намаляването на еднородността на образователните резултати.
- FR** Скорошните образователни реформи са съсредоточени върху намаляването на неравенствата. Новите учебни програми и педагогически практики са влезли в сила и са създадени 54 000 нови преподавателски работни места в образованието в ранна възраст и в „приоритетни“ направления. За периода 2009—2016 г. броят на учениците, които всяка година напускат системата на образованието и обучението без квалификация, е намалял с 30 %. Резултатите на учениците по основни умения продължават да бъдат силно свързани с техния социално-икономически произход. Първоначалното образование на учителите е реформирано, което допринася за повишаването на привлекателността на професията, но в продължаващото професионално развитие няма съществени подобрения. Процентът на завършилите висше образование е висок. Реализирани са важни промени в професионалното образование и обучение с цел да се подобри интегрирането на първоначалното ПОО на пазара на труда и да се подобри достъпът до съответното обучение за продължаващото ПОО.
- HR** Много ниският процент на преждевременно напускане на училище е сред най-силните страни на хърватската образователна система. Основните умения са понижени и данните вече са под средните за ЕС. Налице са разлики в резултатите, дължащи на социално-икономическия статус, но качеството на учебните програми и преподаването изглежда са основната причина за слабите резултати на Хърватия. Процентите на участие в образованието и грижите за децата в ранна възраст, както и в образованието за възрастни, са ниски в сравнение с други държави от ЕС. Въпреки сериозния икономически растеж в последно време и по-обещаващото положение на пазара на труда, трябва да се обърне внимание на ниските равнища на уменията. Същото важи за приложимостта на уменията, които се придобиват в професионалното и висшето образование. Предвидени са редица реформи в контекста на Стратегията за образование, наука и технология и свързаната реформа на учебните програми. Въпреки това напредъкът през 2017 г. е ограничен.
- HU** През 2017 г. в Унгария е започнато преразглеждане на националните учебни програми в отговор на по-слабите резултати от PISA 2015 г. Скорошните мерки в областта на образованието и грижите за децата в ранна възраст може да допринесат за заличаването на разликите в резултатите на учениците в неравностойно положение и онези с по-привилегирован произход. Отбелязаното през 2017 г. увеличение в броя на кандидатствалите за първоначална подготовка за учители предполага, че скорошните мерки спомагат за привличането към професията на нови кандидати. Проучванията за проследяване на развитието на наскоро завършилите дават добра представа за техния трудов статус. Унгария е изправена пред недостиг на квалифицирани кадри; преодоляването на този проблем е възпрепятствано от ниските проценти на записване

и завършване на висше образование.

- IE** Основните умения на ирландските ученици по четене, математика и природни науки са високи и относително независещи от социално-икономическия статус. Ирландия продължава да постига много добри резултати по образователните цели за преодоляване на преждевременното напускане на училище и за повишаване на дела на завършилите висше образование. Все още обаче има неравенства по отношение на участието и достъпа, за които трябва да бъдат намерени решения. Предвидено е през 2019 г. да приключи поетапното осъществяване на реформи в прогимназиалния етап на основното образование. Тези реформи ще се използват така също като база, на която да стъпи преразглеждането на средното образование. Основните реформи в секторите на продължаващото образование и обучение и на висшето образование напредват. Достъпът до висше образование продължава да бъде тясно свързан със социално-икономическия статус и има нужда от алтернативни, в по-голяма степен професионално ориентирани възможности. Бъдещото финансиране на висшето образование също е важен въпрос.
- IT** Училищната реформа от 2015 г. е влязла в сила и би могла да подобри резултатите от ученето, както и да повиши справедливостта. Процентът на преждеременно напускане на училище, въпреки че все още е над средния за ЕС, бележи устойчива низходяща тенденция; участието в образованието за децата в ранна възраст е почти повсеместно при децата от четири- до шестгодишна възраст. В Италия процентът на завършилите висше образование сред 30- до 34-годишните е един от най-ниските в ЕС. Системата на висшето образование е изправена пред предизвикателство, свързано със застаряването и намаляването на преподавателския състав. Отрицателната тенденция във финансирането на висшето образование е преодоляна, като изборно се отпускат допълнителни ресурси. Преходът от образование към заетост е труден и за висококвалифицираните лица. Това води до отлив на висококвалифицирани кадри.
- LT** Обезлюдяването вследствие на демографските тенденции и емиграцията е голямо предизвикателство за ефикасността на разходите за образование. В този контекст повод за загриженост е слабото участие на възрастните в ученето през целия живот. Основните предизвикателства в образованието и грижите за децата в ранна възраст са свързани с повишаване на участието и със създаването на система за външно осигуряване на качеството. Големите различия между училищата в градските центрове и в селските райони засягат нивата на финансиране, качеството на инфраструктурата, качеството на преподаването и, в крайна сметка, образователните резултати. Организацията на условията на труд на учителите оказва отрицателно въздействие както върху качеството на преподаването, така и върху привличането на млади учители към професията. Секторът на висшето образование е стабилен от количествена гледна точка, но има данни за предизвикателства, свързани с качеството и ефикасността. Очаква се за тях да се намерят решения чрез основни реформи.
- LU** Резултатите на 15-годишните в изследването PISA 2015 г. са значително под средните за ЕС и по трите компонента: математика, четене и природни науки. По данни от националните изследвания процентът на преждевременното напускане на училище е висок, като покачването се регистрира от 2009 г. насам. През месец септември 2016 г. започна амбициозна реформа за подобряване на достъпа до образование и грижи за децата в ранна възраст и на тяхното качество. Предприети са редица действия за подобряване на качеството на преподаване и подпомагане на децата със специални образователни потребности. За да се отговори на голямото търсене на висококвалифицирани работници, през септември 2016 г. в Люксембург са направени допълнителни корекции на реформата от 2014 г. относно финансовата помощ за учениците.
- LV** Латвия е постигнала забележителен напредък по намаляването на процента на преждеременно напускане на училище и подобряване на резултатите по основни умения. Новият модел на финансиране на висшето образование и новата система за осигуряване на качеството се прилагат по график. Процентът на завършилите висше образование е висок, но продължава да бъде предизвикателство осигуряването на

достатъчно завършили STEM за сектори, изискващи високо ниво на знания. Професионалното образование и обучение е в процес на значителни реформи, но все още съществуват големи възможности за увеличаване на обучението в процеса на работа и за осъвременяване на учебните програми. Неравнопоставеността между половете в образованието представлява предизвикателство във всички области, като жените превъзхождат мъжете значително както по отношение на квалификациите, така и на владеенето на основни умения.

- MT** Малта инвестира сериозно в своята система на образование и обучение. Въпреки стабилния напредък, процентът на преждевременно напускане на училище все още е висок, а дялът на завършилите висше образование остава малък. Започната е реформа на средното образование, която би могла да спомогне за намаляване на преждевременното напускане на училище. Преходът от образованието към пазара на труда е по-лесен, отколкото в повечето други държави от ЕС. Участието на възрастните в процеса на учене е относително нисък, особено сред нискоквалифицираните.
- NL** През 2016 г. продължава низходящата тенденция в преждевременното напускане на училище. Въпреки добрите училищни резултати като цяло, по основните умения се наблюдава понижаване, а по отношение на неравенствата в системата на образование — увеличаване. Резултатите в училище и заетостта на младите хора от имигрантски произход продължават да бъдат важно предизвикателство. Нидерландия е изправена пред все по-голям недостиг на учители. През 2015 г. записалите се за висше образование са по-малко след прехода от основаната на безвъзмездни средства система към студентски заеми, но през 2016 г. броят е възстановен.
- PL** Общите резултати от образованието са сериозни. Полша е една от държавите в ЕС с най-добри резултати по отношение на преждевременно напусналите училище, завършилите висше образование и общото равнище на основните умения на младите хора е високо в сравнение с други държави от ЕС. Участието в образование и грижи за децата в ранна възраст значително се е повишило, но остават предизвикателствата, свързани с най-малките деца. Системата на началния и прогимназиалния етап на основното образование ще бъдат подложени на сериозно преразглеждане от септември 2017 г., което по-късно ще обхване и средното образование. Тези промени са повод за загриженост сред много заинтересовани страни. Правителството е започнало нова реформа на висшето образование, за да се подобри качеството, резултатите и неговата интернационализация. Приложимостта на професионалното образование на пазара на труда все още е ограничена, въпреки скорошните инициативи. Реформата на професионалното обучение започва през септември 2017 г. Разпокъсаната политика в областта на образованието за възрастни води до слаб интерес и ниски равнища на участие в образованието и обучението в сравнение със средните за ЕС.
- PT** Португалия постига напредък по подобряването на образователните резултати, намаляването на преждевременното напускане на училище и пълното публично осигуряване на места за предучилищно образование за всички деца на възраст между 3 и 5 години до 2019 г. Понастоящем се изпълнява „Националният план за насърчаване на успеха в училище“ — водещата инициатива за преодоляване на неуспехите в училище. Броят на участващите училища е надвишил очакванията. Дялът на завършилите висше образование се повишава, но постигането на амбициозната национална цел по стратегията „Европа 2020“ ще бъде предизвикателство. Осъществяват се няколко мерки за стандартизиране на предлагането на висше образование. Насърчаването на образованието за възрастни играе централна роля в настоящата образователна политика, като целта е да се обърне внимание на ниското равнище на основните умения сред възрастното население.
- RO** В румънската система на училищно образование се прилага учебни програми, основани на компетентности. Изготвят се планове за обучение на учителите, за да могат да преподават по модернизиранията учебна програма. Ниските резултати по отношение на основните умения продължават да са сред най-ниските в ЕС. Това се

дължи на образователни фактори и на предизвикателства, свързани със справедливостта. Достъпът до качествено общо образование е особено голямо предизвикателство за учениците в селските райони и за ромите. Финансирането на образованието е ниско. Рисковете от преждевременно напускане на училище остават високи, което има отражение върху пазара на труда и икономическия растеж. Приложимостта на висшето образование на пазара на труда се подобрява, но делът на завършилите висше образование е най-ниският в ЕС. Полагат се усилия за въвеждане на дуално професионално образование и обучение. Участието на възрастни в процеса на учене остава много ниско, въпреки нуждата от повишаване на квалификацията.

- SE** Швеция прави сериозни инвестиции в образованието, като разходите за образование на сектор „Държавно управление“ са сред най-високите за ЕС. Швеция има един от най-високите проценти в ЕС на завършилите висше образование, а процентът на заетост на наскоро дипломиралите се с висше образование е много висок. Резултатите от училищното образование са се подобрили след години на влошаване на резултатите, като особено голямо подобрене се наблюдава по математика и четене. Неравенствата стават все по-големи: предизвикателство представлява преодоляването на нарастващите разлики в резултатите на учащите се, родени в чужбина, и тези, родени в държавата. Повишава се привлекателността на професионалното образование и обучение.
- SI** Благодарение на ниския процент на преждевременно напускане на училище и високия дял на завършилите висше образование, Словения се радва на високообразовано население и вече е постигнала своите национални цели по стратегията „Европа 2020“. Високото равнище на участие в образование и грижи за децата в ранна възраст осигурява стабилна основа за по-нататъшния успех по основните умения. Секторът на висшето образование е в процес на реформи, насочени към обвързването на финансирането с резултатите, повишаването на процента на завършилите, насърчаването на интернационализацията и засилване на осигуряването на качество. По-голям брой млади хора вземат участие в професионалното образование. Отново се въвежда обаче чиракуването, за да се ангажират допълнително работодателите и да се помогне на младите хора да осъществят техния преход към трудов живот.
- SK** Словакия се стреми да постигне по-стратегическо централно управление на образователните политики. Резултатите от PISA 2015 г. показват намаляване на основните умения и високо равнище на несправедливост, като слабите резултати са тясно свързани със социално-икономическия произход. Налице са огромни регионални несъответствия, особено силно засягащи ромската общност. Учителите не получават достатъчно заплащане и статусът им е нисък, което ограничава привлекателността на професията. Тяхното продължаващо професионално развитие не е достатъчно съобразено с нуждите от развитие. Първоначалното образование на учителите не е съсредоточено в достатъчна степен върху подготовката за практическо преподаване. Образованието продължава да бъде относително недофинансирано на всички равнища. В Словакия по отношение на процента на завършилите висше образование има значителен напредък. Осигуряването на качеството във висшето образование все още не отговаря на международните стандарти, секторът не е достатъчно интернационализиран и не предлага кратки курсове за професионално ориентирано обучение.
- UK** Резултатите на Обединеното кралство са относително добри по повечето показатели за образование и обучение на Европа 2020. PISA 2015 г. показва, че основните умения на учениците от Обединеното кралство по природни науки, математика и четене са стабилни от 2006 г. насам, сравнително високи и относително справедливи. Справедливостта е основна цел в политиката и в четирите части на Обединеното кралство, като по-специално в Англия активно се обсъждат подходите на политиката. Несъответствието в училищното финансиране заемат централно място в настоящото преструктуриране на финансирането за училищата в Англия. Ниските проценти на задържане в учителската професия пораждаат значителни трудности при наемането и обучението на учители и генерират големи разходи. Обединеното кралство се радва на един от най-високите проценти на завършилите висше образование в ЕС.

